

■ Statsvetenskap, språk och teoretiskt tänkande

PETER STRANDBRINK¹

Vad är god statsvetenskap? Det är både en kunskapsfilosofisk, organisatorisk och normativ fråga. Den handlar om hur och vart den statsvetenskapliga grenen på samhällsforskningens träd växer, om vad statsvetare egentligen ska syssla med och om hur statsvetenskaplig utbildning ska bedrivas. I förlängningen handlar den också om vilka ramar politisk ordning, makt och samhällsorganisation bäst kan analyseras inom. Det är stora frågor. Finns det några bra svar eller bara dåliga? Eller kan det rentav vara så att frågan om vad som skiljer god statsvetenskap från dålig leder vidare till såpass besvärliga paradigmatiska, epistemologiska och andra svår- eller olösbare problem att vi kanske bör avstå från att ställa eller ens försöka besvara den? Nja, det vore faktiskt rätt illa.

Ur mitt perspektiv kan god samhällsvetenskap – i likhet med god konst, god litteratur, god film, god dramatik, god poesi och annan god tolkning och (om)gestaltning av verkligheten och våra idéer om och bilder av den – inte göras som om de ramar inom vilka den görs vore en gång för alla uppställda. Den måste göras reflexivt; dvs. på sätt som samtidigt *som* den görs problematiserar *hur* den görs. Den måste på samma gång vara praktisk-metodologisk *och* aktivt reflekterande kring de språkliga och teoretiska villkoren för sin egen kunskapsproduktion och relativa plats i ett större intellektuellt universum. Alltså kritisk i relation till de objekt den studerar på samma gång som den är kritisk i relation till sig själv. Varje utsaga den formulerar måste vara och ses som tillfällig, beroende, oavslutad – aldrig permanent, oberoende, avslutad.

* * *

Den mest grundläggande fråga som definierar vårt handlingsutrymme och uppdrag som akademiska kunskapsproducenter är förhållandet mellan de språkligt framburna anspråk som statsvetenskapen gör på att korrekt representera verkligheten och denna verklighet. Det behövs egentligen inga sofistikerade kunskapsfilosofiska argument för att inse att de språkliga utsagor som beskriver omständigheter och förhållanden i världen inte är desamma som dessa omständigheter och förhållanden i sig. Enkelt sagt tillverkar vi därför och medvetandegör oss själva inför världen när vi beskriver den. För samhällsvetare finns inga samhällsliga ”grundämnen” som kan identifieras för vetenskaplig utredning med hjälp av ett ”neutralt” språkbruk. *Varje* vetenskaplig språkakt, varje argument och varje slutsats har ofrånkomligen både en beskrivande (för vilken det objekt som beskrivs måste vara fast och oberoende av den begreppslika apparat som beskriver det) och en producerande aspekt (där det objekt som beskrivs skapas i och av samma analys).

¹ Docent Peter Strandbrink är verksam vid Samhällsvetenskapliga institutionen, Södertörns högskola. E-post: peters.strandbrink@sh.se

Man skulle kunna hävda att de flesta metavetenskapliga diskussioner handlar om balansen mellan dessa poler, där ytterlighetspositionerna är (i) att den akademiska kunskapen inte bidrar på något relevant sätt till tillverkningen av den komplexa sociala och politiska verklighet som beskrivs eller (ii) att den är det helt dominerande formerande momentet. Om vi erkänner att de språkliga utsagor, tecken, begrepp, ramar, teorier och argument vi använder för att fånga in världen inte i första hand bör ses i termer av hur ”korrekt” de korresponderar med en icke-språklig verklighet, så rör vi oss också mot den senare kunskapsmodellen. Det är också den stora poängen för poststrukturalistiska, diskursorienterade, postkoloniala och socialkonstruktivistiska samhällsteoretiker. En konsekvens av detta slags epistemologiska fokusförskjutning är att större uppmärksamhet riktas mot teoretiseringen av kunskapen om samhället. Det gör möjligen god samhällsanalys till en mer komplicerad verksamhet än den annars skulle vara.

I reguljära politiska och mediala bilder av det samhällsvetenskapliga kunskapsläget görs dock sällan någon större affär av detta epistemologiska förhållande. Det är nog oklart om det alls uppfattas i diskursiva eller sociala konstruktionstermer på det sätt jag antyder. För statsvetares del skapar det särskilda problem eftersom dess verksamhetsfält ligger så oerhört nära den formella politiska sfären: myndigheterna, riksdagen, regeringen och dess kansli, lagstiftningsprocessen, EU, partierna, organisationsväsendet, politiska medier, kommuner och landsting, den offentliga byråkratin, de internationella relationerna stater och andra internationella organ emellan, statsbudgeten och den offentliga politiska kulturen.

Jag vill diskutera två implikationer av denna kunskapsstruktur. För det första vill jag peka på vad den inte tillåter oss att göra. För det andra vad den tillåter oss att göra. Eftersom, för det första, språkliga utsagor om verkligheten på så vis inte kan förväxlas med verkligheten i språkligt oberoende eller annan mening, så kan inte heller poängen med statsvetenskapliga analyser vara att de en gång för alla ska förklara för oss hur politiken fungerar i allmän, opreciserad mening. Den har inga verktyg som tillåter den att göra det. Det innebär i sin tur både intellektuella och praktiska problem i relation till efterfrågan på snärtiga och mediemässiga svar från statsvetare på frågor om hur olika politiska synsätt/lösningar/initiativ/argument fungerar eller inte fungerar. Varje välgrundat svar är komplext och bygger på genomtänkta och preciserade teoretiska vägval och förhållningssätt.

Samtidigt är beredskapen liten i icke-akademiska sammanhang för den resonerande och villkorade argumentationsstil som utmärker goda samhällsvetenskapliga svar. Paradoxalt nog blir den också – i takt med de senaste decenniernas vikande grundutbildningsanslag – allt mindre *även i* högre samhällsvetenskaplig utbildning, där kvantitativa genomströmningssmål och enkelt mätbara och organisatoriskt riktade kvalitetsindikatorer fortsätter att skjuta den mer långsamma och individuellt oförutsägbara process det innebär att utvecklas intellektuellt, teoretiskt och kognitivt i bakgrunden. Ett liknande paradoxalt drag i dagens akademi är forskningens rörelse i samma riktning – från fokus på det intellektuellt kvalificerade, innehållsligt originella och intressanta resonemang som kräver ställtid och omvägar till kvantitativa meriteringsmått som inte säger någonting om arguments eller tolkningars idémässiga kvalitet. Den högre utbildningen och forskningen präglas idag av en egentligen helt otidsenlig fordristisk ut-

veckling i dessa avseenden, på bekostnad av mer bildnings- och kritiskt orienterade anslag. Den fordristiska akademien premierar inte komplexa, preliminära, mångtydiga eller utforskande samhällsvetenskapliga ansatser utan mätbara resultat och konkreta system för kunskapsstillverkning som lätt kan administreras.

Den goda statsvetenskapen borde därför värna det kritiska oberoende som krävs för att kultivera den tillfälliga och resonerande argumentationsstil som följer av det kunskapsstillstånd som beskrivs ovan betydligt mer hårdhänt. Den borde på samma sätt vara mer vaksam gentemot sin egen beredskap att leverera just den typ av förenklade, snabba svar som efterfrågas av politik, förvaltning och medier. Det borde vara ett självklart element i statsvetenskapens etos att bjuda motstånd mot den intellektuella förflockning som ansätter den från olika håll och på olika vägar. I den bästa av världar är statsvetare i första hand kritiska intellektuella. Detta bör i princip vara vägledande för statsvetenskaplig utbildning och forskning.

För att sammanfatta vad statsvetenskapen inte kan göra så är ämnet – i likhet med andra samhällsvetenskaper – präglad av bristen på korrespondens mellan språk och verklighet. Den viktigaste lärdomen av detta är att ämnet därför inte lättvindigt bör uttala sig om ”verkliga” omständigheter eller förhållanden. Den förment entydiga kunskap om förment verkliga frågor som statsvetare överhuvudtaget kan arbeta med är nödvändigtvis ateoretisk och oproblematiserad. Den har mycket lite med välteoretiserad samhällsanalys att göra. En av de metodologiska ansatser som ibland förs fram som ett sätt att komma runt den grundläggande diskrepansen mellan språkliga utsagor och utomspråklig verklighet är statistisk analys. Men inte heller den undkommer problemet. Statistiska resultat uttalar sig om egenskaper i den population eller fallmängd som undersöks. Och den är i sin tur en abstraktion; en förenkling; en förkortning; en språklig/begreppslig konstruktion; ett uttryck för vissa basala vetenskaps- och kunskapsteoretiska vägval. Samhällsvetare har på så vis inte tillgång till några metodologiska anslag som kan komma åt ”verkliga” förhållanden på något relevant språkligt omedierat sätt.

* * *

Om vi går vidare till vad statsvetenskapen kan göra öppnar sig andra perspektiv. Statsvetenskap skiljer sig inte på något meningsfullt sätt från annan kvalificerad kunskapsproduktion, inom eller utom akademien. Bilden av statsvetenskap som ett av- och möjligen väsensskilt kunskapssystem är en konsekvens av det moderna massuniversitetets institutionella arbetsdelning. Den är alltså konstruerad kring organisatoriska och inte epistemologiska, filosofiska eller analytiska kategorier. Det spelar ur den kritiska statsvetenskapliga intellektualismens perspektiv ingen roll vilken institutionell bakgrund ett givet samhällsanalytiskt argument har, så länge det är öppnande, teoridrivet, originellt, spännande, stramt och välargumenterat. God statsvetenskap erkänner detta och bjuder därför också aktivt motstånd mot sin egen tendens att vända det mesta av sin professionella uppmärksamhet mot den egna akademiska sektorn. Det är emellertid svårt, eftersom både de identitetsmarkörer, tjänstevägar och ingångar till samhällsanalytiskt tänkande och arbete som överförs från äldre till nyare generationer statsvetare är så konsekvent inbakade i akademins formella arbetsdelning att varje motståndsakt får utföras i uppförbacke. Akademiska statsvetare bör dock ta detta motståndskrav på allvar.

När jag själv började läsa statsvetenskap var jag ganska hårt präglad på språkets och litteraturens möjligheter att visa, gestalta och tolka världen. Och därmed också på kunskapens, politikens, språkets och historiens mångtydighet och oerhörda förmåga till överlagring, översättning, hybridisering, spjälkning och absorbering. Jag gissar att det är denna bakgrund som gör det omöjligt för mig idag att se statsvetenskaplig kunskapsbildning om världen som en fråga om att använda ”neutrala” teoretisk-metodologiska apparater. Samhällsvetenskapen kan inte arbeta meningsfullt på det sättet. Världen befinner sig inte i något betydelsemässigt entydigt tillstånd, som kan studeras utifrån några ”allmänna” vetenskapliga utgångspunkter. Den är vidöppen för analytisk och teoretisk utredning. Grundläggande begrepp som klass, individ, kön, ras, grupp, nation, identitet, frihet, diskurs, globalisering eller gemenskap erbjuder helt olika logiker för att tolka samhället. Men även de kunskapliga grundpositionerna är ofrånkomligen rörliga, plastiska och föränderliga.

God statsvetenskap är ett speciellt slags teori- och idédrivet äventyr grundlagt i en intellektuell och språklig nyfikenhet. För att jag ska kunna läsa statsvetenskaplig text med behållning krävs en begreppsligt kreativ, öppnande och kritisk ingång på en avancerad språklig nivå. Jag är i den meningen en både innehållslig och proceduriell humanist. Jag fördrar sådan samhällsanalys bäst som öppnar nya tolkningsramar, som skapar ord, formuleringar, begrepp, språkliga sekvenser och utsagor som – precis som god litteratur, poesi, film och annan konst – låter oss se och tolka det invanda på sätt vi inte visste existerade och som får våra horisonter att vidgas. I min bild av den goda statsvetenskapen betonas det språkligt och idémässigt lekfulla. Den utforskar, roas av och fascineras över hur de betydelser vi ger samhällspolitiska beteckningar, idéer, fenomen, perspektiv och ansatser förskjuts, överlagras, förändras, försvinner och dyker upp igen på de mest oväntade sätt. Den kommunicerar också prestigelöst, nyfiket och intresserat med andra fält för kvalificerad kunskapsproduktion, inom och utom akademien.

Politisk analys gestaltar alltid det den beskriver. Det finns, som jag betonat inledningsvis, inget meningsfullt sätt att använda språket i samhällsvetenskapliga sammanhang som inte är gestaltande. Men språket kan inte förväxlas med världen. Det kan ge oss verktyg som hjälper oss att tänka systematiskt, nyanserat, precist och i den meningen kvalificerat. Det kan hjälpa oss att växa och utvecklas. Men egentligen inte så värst mycket mer än just det. När våra studenter kommer till akademien handlar lärandet därför i hög grad om att *avlära* dem deras ofta djupt grundlagda föreställning om att samhällsforskningen och den högre utbildningen med säkerhet kan säga hur samhället och världen i själva verket är beskaffade och att de själva nu ska tradera detta i princip redan färdiga vetande. Så är det förstås inte. Däremot kan den goda statsvetenskapen alltså hjälpa oss att tänka klarare; att urskilja politisk-ideologiska och idémässiga kopplingar och samband; att lyfta fram konfliktmönster och kritiker; och att förstå vetenskapens alltid otillräckliga kapacitet att omfatta eller täcka det den uttalar sig om.

Lärandet i sig är därför alltid huvudsaken, inte resultaten av lärandet. Frågorna är viktigare än svaren. Det fordristiska massuniversitetets modell för grundutbildning och forskning gynnar dock tyvärr enkelt mätbara språkliga framställningssätt och idéformer – vilka i den högre grundutbildningen idag även måste kopplas till framtida

”anställningsbarhet”. Begreppsapparater ska i princip inte vara svåra att förstå och kunskap inte erövrats genom svett och tårar. Snarare absorberas på ett klart, mätbart och förutsägbart sätt. Men akademien är först i åttonde eller fjortonde hand en utbildningsfabrik – knappast i första eller andra.

* * *

Statsvetenskaplig produktion av öppnande, kritiska texter och av ett intellektuellt och pedagogiskt klimat som lämnar utrymme för det långsamma och oväntade växandet bör på så vis, menar jag, ske nära andra kunskapsproducerande genrer och röra sig över vida kulturella fält. Det finns i min värld ingen vettig skillnad mellan tolkningar av (vår förståelse av) den politiska världen mellan statsvetenskap och andra akademiska kunskapsgränar. Det är skillnader som bara kan vara intressanta ur tjänsteställnings-, prestige- eller sanktioneringsperspektiv. De är irrelevanta i termer av hur våra möjligheter formas när det gäller att undersöka och urskilja nyanser, idéströmmar och undertexter i vår politiska värld. Litteratur kan göra samma sak med andra verktyg, konst likaså – och film, kritik, dramatik eller poesi.

Vi bör som forskare, lärare och kollegialt ansvariga akademiska ledare inte acceptera att det vetenskapliga eller vetenskapspolitiska systemet avkräver oss en snäv och apriorisk teoretisk eller metodologisk lojalitet. Vi bör heller inte acceptera att det intellektuella arbete vi utför bara kan ha en kunskapsmässig form; antingen genom att vi upprätthåller rigida gränser mot andra akademiska sektorer eller genom att vi avvisar värdet av kvalificerat intellektuellt samhällstolkningsarbete i en bredare sfär. Med sådana ingångar skulle vi kunna röra oss mot en både godare och mer kulturellt lekfull, spirituell, korsande, kritisk och intressant statsvetenskap.